

melly dictatori szerepet igényel magának, s elég szemtelen magát dicsérni más téren, mint a Napló bírálója a Múzeumban.

Egyébiránt, ha elolvasta, tépje szét, dobja el e sorokat.
Isten áldja

barátja
Csengery

Kívül: Salamon úrnak barátilag, *Helyben.*

Bulyovszky urat kérem, szíveskedjék kézbesíteni.

Jegyzet. Csengery ezt a levelet — hihetőleg — 1856-ben írta, a »Magyar Nép Könyve« új folyama I. füzetének megjelenése után. — Salamon bírálata a »Budapesti Hírlap«-ban jelent meg. *Másoló.*

ARANY JÁNOS — SALAMON FERENCZHEZ.

I.

Nagy—Kőrös, máj. 20. 1856.

Barátom Chalamóns!

Adom tudodra ezen levelem rendében, hogy én pénteken, azaz f. hó 23-án a reggeli vonattal Pestre rándulni s hozzád szállani akarok, tehát valahogy el ne kóringyálj, — hanem láss engemet oly szivességgel mint én látnálak téged, ha Kőrösre jönél. Hogy pedig nem kocsmába szálllok, azt nem fősvénységéből teszem, hanem:

1-ör mert irtódzom a korcsmai népes magánytól —

2-or mert pesti barátaimat, kik közé téged is számítani szerencsés vagyok, ily brutaliter megsérteni nem akarom. És pedig — hogy ezt is megmondjam — gazdai patientiádat úgy készítsd, hogy én azt 2 vagy 3 napig igénybe veszem. Addig is

Isten veled

barátod jelenben
és Collegád a multban:
A. János.

Kívül: Tek. Salamon Ferencz urnak, a »Budapesti Hírlap« érd. tárcaírójának tisztelettel. Pest Üllői ut. 2. szám. 1-ső emelet.

II.

Kőrös, majus 2. 1857.

Salamonio mio!

Kértél, édes barátom, hogy Zrinyi utánzásait, a mennyiben Tassót, Ariostót, vagy Virgilt követte, mutassam ki. E tárgy huzamosb tanúlatra volna méltó, s jókora essay-t írhatna róla, kinek ideje s kedve lenne. Útasítalak, hogy Toldi »leczkéit« s a mit ezekben Zrinyiről mond, ne hagyj megolvasatlan. Én röviden jegyzem ide azon nyomokat, melyek figyelmem el nem kerülték.

Mindjárt az *első* ének 1. 2. verse az *Aeneis* kezdetét juttatja eszünkbe: Ille ego, qui quondam stb. »Én a ki az előtt, . . .« csak-hogy *Virgil* pásztóri verseire, s Georgiconára, Zrinyi pedig szerelmi költeményeire emlékszik.

A 3—6 vers, segédhívás, *Invocatio*. Múza helyett Szűz Máriát hívja a költő. Ezt Tassóból vette: de Tassótól csak a 3-ik versszakot; ellenben ez: Te ki szűz anya vagy és szülted uradat, s a mi még hátra van, nincs az olaszban, Zrínyié e hatalmas hely.

A 7, vers: »Az nagy mindenható e földre tekinte« szóval az eszme, hogy Isten ott ül az égben s alánéz, Tassóé. *Gerusalemme, Canto I. v. 7.* de Tassóé is Virgil után

. magas trónjáról az örök Atya,
Mely az ég legtisztább részében van
S a mennyivel az alvilág a csillagoknál alább,
Annyival van fölebb a csillagi körökön,
Szemeit aláfordítá, és egy szempontból, egy látással.
Meglátta, mind azt, mit a világ magában egyesít. stb.

meglátja a szentföldi hadakat, s Godofrédet vezérökül szánja, s küldi hozzá Gábor Angyalt. A mienk itt eltér, s önállóan végzi cselekvényét.

Ettől fogva, egész a VI. énekig nem vettem észre semmit, a mi Tassóra emlékeztetne. Lehet egyes kép, figura etc. de a cselekvény önálló. A VI. énekben két követ megy Solimántól Zrínyihez, Halul a hizelgő és Demirham a dühös, vad indulatú hős, Ezek előképei Tassónál (II: 58—95) a sima *Aléte* és a szilaj *Argante*. Ott is úgy okoskodik, s hosszú dicitiót tart az első, mint Halul Zrínyinél, csak hogy a mienk egészen a — körülményekből folyó — tehát új argumentumokat használ, noha elejét épen úgy kezdi Zrínyi dicséretén, mint amaz a Godofréden — minthogy nem is alkalmazhatná az Aléte okait, melyek a jeruzsálemi viszonyokat tárgyazzák. De már az Argant kitörése utánozva van Demirhamban, valamint az is, hogy palástját redőkbe szed s azt mondja: »im, béke és háború van az én ölemben! válaszzatok!« De ez Tassónál sem eredeti: ezt *Fabius* tette és mondta a carthagói tanácsban. A Zrínyi méltóságos, nyugodt felelete hasonlóan Godofréd méltóságteljes válaszára emlékeztett: de a szavak különbözők.

A *csodálatos*, a machina, még az, miben Zrínyi szemlátomást követte Tassót. Godofréd ügye mellett az *égi*, ellene az *alvilági* hatalmak, ez utóbbiak pogány mythológiával vegyítve, a középkor szokása szerint. — Dante mythológiája is ilyen: önála *Minos* az alvilági bíró, *Charon* a hajós etc.

A Gerusalemme XII. én. 50. versszaktól fogva, *Clorinda* kizáratása a városból hasonlít *Deli Vid* kizáratásához (XI. én.), a mennyiben mindenik elragadtatva a harc hevétől künn marad; de aztán egészen más-más dolog fejlődik ki belőle, *Clorinda* az őt szerető *Tancréddal* ví meg, s kezétől elesik, meghal: *Deli Vidnek* a nőjével lesz kalandja.

Gerus. XVIII. 49. a *posta-galamb*, mely egy ölyűtől megtámadva Godofréd keblébe keres menedéket, nyakán levél az egyiptomi szultántól, hogy jó, útban van Jerus. védéimére. Utánozva *Zrínyinél*, (XIII. É. 86. v.) hol Szolimán ez által tudja meg a várbeliek szorult állapotját.

Zrínyiasz XII. 109—110. Delimán dühöngése bújában az őrzöngő *Orlandóra* emlékeztet, az is meztelen tépi a fákat. (Orl. Fur. XXIII. 134. 135.)

A VII. Énekben (39. v.) midőn Zrínyi a kimúlt *Farkascsot* siratja, költőnk előtt hihetőleg Godofréd beszéde lebegett Dudo fölött (Gerus. III. 68—70.), de a mienk annál teljesebb, egészen más, és költőibb. Hasonlított hozzá az a hely Ariostónál (Orl. Fur. XLIII. 170—174.) hol Orlandó bajtársát Brandimartet siratja, de csak, a mennyiben hős perorál hős felett.

A VII. Ének. 101. Mikor a vivó *Deli Vid* és *Demirham*, éj beálta miatt, félbeszakítják s elhalasztják a harczot. Gerus. VI. 52 53. épen oly alkut tesznek *Tancréd* és *Argante*. Egyébiránt ez közös eposzi fogás, *Ariostonál* is többször.

A VIII. Ének 21 — Haditanács. Csak kissé hasonlít az (Gerus. X. É. 35—56.) Aladin által tartott haditanácshoz, hol *Orkán* (mint itt Szokolovics) a gyávaság sophistája, s a titkon hallgató *Solimán* kitör ellene, mint itt *Deliman*. De a tárgy különböző.

A IX. Ének. *Radivoj* és *Juranics*. Virgilnél *Nisus* és *Euryalus*. Ugyanez Ariostonál (Orl. Fur. 165. stb) *Cloridan* és *Medor*, de az utóbbi életben marad. Azonfelül e kettő közt nem barátság, hanem oly forma viszony van, mint Zrínyinél (83—109) *Kamber* és *Hamvivan* közt. *Amaz* szolgál, ez gondjaira bízott ifjú. — A miénk *Virgilt* nyomon követi (IX. 176—449); még a Fortunati ambó! si quid mea carmina possunt . . . « is meg van. De míg Virgilnél a két elesett hős fejét az ellen dárdákra szúrja, s úgy ismeri meg a falakról Aeneás fia és népe, a mienk költőibb dolgot csinál, megjelenteti *Radivoj* »meztelen lelkét« (»spirto ignudo« Tasso) *Deli Vid*nek álmában, úgy adatja hirűi elestökét. (IX. 85. stb). Egyébiránt ez *álmjelenet* Aen. II. midőn Aeneásnak *Hector* megjelen.

X. Ének. Kitérésen kezdődik több ének Zrínyinél. Ez nem annyira Tassoban, mint Ariostónál szokás, ki rendszerint elmélkedik 4—5 versszakot minden ének elején, alanyi dolgokról beszél. — Az ének vége is Ariostónál: »majd elmondom a következő énekben«-féle; mint a mienk III. 117: »Mi volt másodnapra, Azt bizom negyedik rész históriámra.«

Demirham és *Deliman* vakmerő bátorsága ostrom alkalmával (X. ének), *Rodomontét* juttatja eszünkbe, ki (*Orlando Furioso* XII.) egy maga bemegegy s benszorúl az ostromlott Párisban, ott szörnyű dolgokat mivel, s nem akar visszavonulni. — *Rinaldo* is hasonlít, Jeruzsálem ostrománál. (Gerus. Lib XVIII. 75 segg.) — Aeneis IX. *Turnus* hasonlólag reked benn. *Deliman* berrekedése, visszavonulása nyomon követi *Virgilt*.

XI. Ének. *Deliman* megöli *Rustant*, azért a császár haragját magára vonja, nem akarja megadni magát, de végre barátai tanácsára elvonul, számkivetésbe megy. — Utánozva *Rinald*, ki megöli *Gernandot*, s Godofrednek, ki azért megakarja fogatni, ellenszegülni készül, de barátjai kérelmére enged, s számkivetésbe megy; — Tasso előtt pedig *Achilles* lebegett, midőn *Rinaldot* alkotta. (Iliás I. seqq.)

Deli Vid és *Demirham* viadala (37—83) a török árulása miatt félbeszakad. Gyakori fogás eposzban. Homérnál is van már. Így töri

meg az *Iliasban* (IV.) a frigyet a nyilazó *Pandarus* etcet. *Turnus* és *Aeneás* viadala is így, *Aen. XII. 266. seqq.*

XII. Ének. *Delimánért* zendülés. Így Tassónál *Rináldért*, kit elvesztetnek hisz a nép. (Gerus. VIII. 57—85).

XIII. Ének. A *Hirvivő galambról* (86) főnebb emlékeztem.

XIV. Ének — az *Ördögök s alvilági lelkek* harcza a keresztyének ellen emlékeztet Tasso IX. énekére, valamint

XV. Ének — az angyalok leszállása is. És pedig:

A XIV-dikben (13—19) *Áldéran, Izmén* után van képezve (Tasso. II.) vagy legalább az aita a gondolatot. A pokolbeli lelkek kiszállása szinte csak általánosságban mondható utánzásnak. A XV. ének (18. vers) »*ül vala az Isten*« »*Sede a colà*« (Tasso IX—56.) már közelebbi nyomon halad. Az olasz is leírja előbb isten dicsőségét, de más szavakkal, aztán hívja *Mihály* angyalt (a miénk *Gábort*) s küldi az ördög-had ellen, *Godofréd* segítségére.

De mind a mellett, hogy Zrínyin Tasso nyomai látszanak, általában nem mondható *lopásnak, plágiumnak*, oly szabadon bánik a tárggyal. Sok helyen *szébbé teszi* az átvett helyet, módosítja — mint pl. a Szűz *Mária segédül hívását*, a *Juranics* epizodot stb. Itt is (XV. ének) az olasz csak annyit mondott az istenről: »*Qui tacque*« elhallgatott: Zrínyi pedig (53 v.) »*Igy monda, de nem nyelvvel és nem szózáttal, Hanem tündöklő isteni akarattal*« — Mennyivel jobban kifejezi Isten fönségét!

Adieu!

Arany J.

III.

Édes barátom!

Miüdön Szilágyi Sándor »de Székháza« közelebb Pesten tekergett, megbíztam vala, vegyen nekem egy újságotvasó térképet, de ő azon ürügy alatt, hogy használható térkép 5—6 pengőn alól nem kapható, mellőzte az egészet. Pedig ti a hirlapban mindig emlegettek olcsóbb, de elég jó térképeket, én is láttam egyet Julius Perthes-től, a mi, ha minden árok és dülő nincs is benne fölvéve egy újságotvasónak — ki nem hadvezér — mindenkor elégséges. Kérlek tehát téged, vagy Pompéry Janit, válaszsztatok ki nekem az olcsóbszerűek közül a leghasználhatóbbat (1—2 pengőig felhatalmazlak) és te küldd el azt nekem, postán, minél előbb, — mert szomjuhozza lelkem a mappát. Természetesen most csak felső Olaszország: Piemont és Lomb. Velence kell, bármi nyelvű lesz, mindegy. Remélem, Pünkösdre lerándúlsz, s akkor árával beszámolni hálataljes kötelességemnek ismerem.

Hogyan éltek ott? Én a szokott állapotban tengek. Irj valami pesti pletykát — ne politikait — hanem mást: például miért nem jön színre az »Egy királyné«? Én azt mondtam volt róla: olvasni szép, de hatása nehezen lesz: most szépen feisülök, mert nem adatik elő.

Köszöntöm Csengerit, Keményt s a többieket. Téged pedig öllelek.
Kőrös, majus penultimus napján

barátod
A. János.

Salamon rájegyezte: (1859 Aranytól)

Kívül: T. cz. Salamon Ferencz urnak tisztelettel. Pesten Uri utca,
13 szám. vagy A Pesti Napló szerkesztősége.

Közi: JÓNÁS KÁROLY.

KÖLCSEY FERENCZ LEVELEI B. WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ.

L.

N-Károly, septemb. 1831.

Méltóságos Báró,

Végre hosszú elzáratás után,¹ szerencsés valék emberek közé juthatni, 's Mlgodról is valamit hallhatni. Gróf Károli György volt kegyes Mlgodról hirt mondani, 's egyszersmind e' levélkének általküldését magára vállalni. A' riadás mely Junius oltá az országot keresztül futotta, megfosztott az örömtől, hogy Julius 18-dikán Mlgodat itt a mi parányi körünkben láthassam; 's az országos munkálkodásokra tett észrevételeket kezeiből visszanyerhessem. Most bátor vagyok azokért könyörögni; 's Mlgod bizonyosan fog lelni alkalmat, a' mi által azokat biztosan visszaküldhesse. Talán a Bátyám Bölöni legkönnyebben tehetné által Gróf Károli Györgyhez, honnan annak idejében kezeimhez vehetném.

A' mi uraink kezdenek a' panicus terrorból lassanként magokhoz térni; 's íme a közösülés Megyénkben szabad; s a dolgok a' régi lábra visszaállottak. E' történt már előbb Beregben és Ugocsában, 's most Szabolcsban is. De Bihar és Közép Szolnok mégis zárva tartják magokat. Az Istenekre! 's nem elég vala e' kár, mely eddig a' hirtelen ijedésben tett rendelések által okoztatott? Kelle azt még halmozni? Kelle a' népet arra kényszeríteni, hogy szorongásai miatt neki zúdúljon; 's magát az igazgatás ellen vétkessé tegye? Biharban már is volt lázadás; 's annak lecsilapítására a' nyavalyánál gonoszabb orvoslás. a' staturium vétetek elő. Gyönyörű mód! 's ez fog tehát a' kereset' módjától megfosztott Élesdi Oláhnak kenyeret adni, midőn a' ránk jövő tél az éhelhalást is meghozza?

Prof. Kézi, és Tittel, és Kazinczy nincsenek. Ez utolsónak parentatiojára Gróf György, a' Mlgod' nevében is felszólított. Illy felszólításnak engedni szent kötelesség; de nehéz kötelesség. A' sokat szenvedett férj-fiú' élete s literatori pályája a' közelebb mult hatvan év' litteraria historiájával, 's a' nyelv' nagy revolútiójával elválhatatlan öszveköttetésben áll; 's annak ki e' hérosról méltóképen akar szólni, pragmatikai lélekkel szükség a' magyar literatura' egészét keresztül ölelni; 's e' pragmatikai lélek az, a' mi a' világ' legnagyobb ritkaságai közé tartozik.

A' szerencse tartsa meg Mlgodat, 's engedje nekem a' boldogságot,

¹ A nagy cholera miatt.